

Міста
та містечка
Східної
Галичини
наприкінці
XVIII століття

Том II

Господарство
і міський
простір

Міста
і містечка
wschodniej
części
Galicji
pod koniec
XVIII wieku

Том II

Gospodarka
і przestrzeń
miejska

Miasta i miasteczka
wschodniej części Galicji
pod koniec XVIII wieku

Tom II

Gospodarka i przestrzeń miejska

Міста та містечка
Східної Галичини
наприкінці XVIII століття

Том II

Господарство і міський простір

Міста та містечка Східної Галичини
наприкінці XVIII століття

Том II

Господарство і міський простір

Збірник статей під редакцією Томаша Карголя,
Богдани Петришак і Кшиштофа Слюсарка

Краків–Львів 2020

Miasta i miasteczka wschodniej części Galicji pod koniec XVIII wieku

Tom II

Gospodarka i przestrzeń miejska

zbiór studiów pod redakcją Tomasza Kargola,
Bogdany Petryszak i Krzysztofa Ślusarka

Kraków–Lwów 2020

Miasta i miasteczka wschodniej części Galicji pod koniec XVIII wieku
Міста та містечка Східної Галичини наприкінці XVIII століття

Komitet redakcyjny • Редакційна колегія
Tomasz Kargol, Bogdana Petryszak, Krzysztof Ślusarek (przewodniczący/głowa)

Recenzenci • Рецензенти
dr hab. Szczepan Kozak, prof. UR; dr hab. Janusz Pezda

Redakcja i korekta • Редакція і коректа
Jadwiga Marcinek

Niniejsza publikacja powstała w ramach realizacji projektu badawczego pt. „Na styku kultur i narodów. Galicyjskie miasta i miasteczka w józefińskim katastrze gruntowym”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, zarejestrowanego pod numerem 2016/22/M/HS3/00163. Збірник видано в рамках реалізації дослідницького проекту „Na styku kultur i narodów. Galicyjskie miasta i miasteczka w józefińskim katastrze gruntowym”, finansowanego Національним Центром Науки (Narodowe Centrum Nauki, Polska), зареєстрованого під № 2016/22/M/HS3/00163.

NARODOWE CENTRUM NAUKI

© Copyright by Autors
© Copyright by Uniwersytet Jagielloński
© Copyright by Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”

ISBN 978-83-66304-36-9 (całość)
ISBN 978-83-66304-38-3 (t. 2)
(Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”)
ISBN 978-966-8225-62-8
(t. 2; Центральний державний історичний архів України, м. Львів)

Projekt okładki • Проект обкладинки
F.H.U. Mykom

Na okładce • На обкладинці
K. Auer, *Nowy Rynek w Brodach, w obwodzie zloczowskim* (I strona), *Bursztyn w obwodzie brzeżańskim* (IV strona), [w:] A. Zawadzki, *Galicja w obrazach czyli Galerya litografowanych widoków, okolic i najznakomitszych zabytków w Galicyi z opisaniem obrazów w języku polskim i niemieckim*, Lwów 1840

Objętość 8 arkuszy wydawniczych, nakład 300 egzemplarzy
Обсяг 8 друкованих аркушів, наклад 300 екземплярів

Druk i oprawa • Друк і oprawa
Poligrafia Salezjańska
ul. Michała Bałuckiego 8, 30-318 Kraków, tel. 12 266-40-00

Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”
z siedzibą w Instytucie Historii UJ
ul. Gołębia 13, 31-007 Kraków
www.iagellonica.com.pl

Центральний державний історичний архів України, м. Львів
79008 Львів, пл. Соборна, 3а

Мар'яна Долинська
(Львів)

Йосифінська метрика – джерело для вивчення історичної урбаніміки львівських передмість

Як відомо дослідникам Йосифінської метрики, це джерело майже універсальне, при застосуванні відповідних методик і правильно поставлених завдань її записи можуть дати відповідь на чимало питань з економічної, соціальної та просторової історії. Деякі зшитки Йосифінської метрики в своїх пояснювальних записах¹ містять чимало мікротопонімів (назв місцевостей, що знаходилися на території того чи іншого конкретного поселення). Якщо виходити із засади необхідності класифікації названих об'єктів (а не самих власне назв)² та з твердження, що Йосифінська метрика є центральним джерелом для відновлення історичної топографії та урбаніміки³, то відбір та класифікація названих в тому чи іншому зшитку найменованих об'єктів стає добрим порівняльним матеріалом і для назв

¹ М. Долинська, Йосифінська метрика – головне джерело для відтворення історичної топографії (культурного краєвиду) міст, містечок і сіл Галичини, у: *Galicyjskie miasta w erose zmian społeczno-politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII–XIX wieku. Галицькі міста в епоху політично-суспільних змін у Центральній-Східній Європі XVIII–XIX століть* / Zbiór studiów pod red. T. Kargola, B. Petryszak i K. Ślusarka, Kraków – Łwów 2018, с. 84.

² М. Долинська, До питання методики класифікації урбанінімів, як історичного джерела, „Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки», 2018, вип. 26, с. 18–32; M. Dolynska, *Some Principles of Interdisciplinary Investigation for Recreating the Historical Topography of Urban Spaces*, „Studia Geohistorica. Rocznik historyczno-geograficzny”, 2018, № 6, s. 169–184.

³ М. Долинська, Йосифінська метрика – головне джерело..., с. 81–87.

попереднього, магдебурзького періоду, і для майбутнього – модерного часу.

Спроба відбирання власне назв із зшитків Йосифінської метрики для передмість міста Львова і порівняння їх з давнішими не була успішною, – лише невелика кількість назв повторювалася в часі. Якщо пригадати, що структурно будь-який онім (назва) є двочленним, тобто у випадку топонімів складається з власне назви та денотата – загальної назви об'єкта, який позначається власне конкретною назвою.

Тому був застосований інший метод. З усіх чотирьох grosbuxів, укладених у 1778 р. для новоутворених львівських передмість⁴, вибрано тільки денотати назв, тобто загальні назви місцин. Можна припускати, що польськомовні укладачі метрики оперували загальноприйнятими на той час поняттями. Після відбору денотатів здійснено їхню класифікацію (на базі класифікації об'єктів-денотатів львівських передмість XVI–XVIII ст.⁵). У загальному об'єкти поділені на природні разом з тими, що знаходяться між природою та інфраструктурою, інфраструктурні, мірні та уявні. Перелік об'єктів зумовив і поділ усередині названих груп.

Перелік об'єктів має такий вигляд:

№	Об'єкт	Приклад	Примітки
1	2	3	4
1.	Природа		
1.1.	Вода		
	Ріка	rzeka zwana Poltew	
	Став	pod stawem Patoryńskim	інше написання назви Пелчин- ського ставу
	Саджавка		
	Топа	topa	заболочений ґрунт

⁴ ЦДІАЛУ, ф. 19, оп. XII, спр. 1–5.

⁵ М. Долинська, До питання методики..., с. 28–32.

1	2	3	4
	Джерело	za źródłem	на Цетнерівці
	Брід	chaszczе za brodem	поблизу Снопківської дороги
	Криниця	studnia murowana dla publikum	на розі Старого Ринку і вул. Б. Хмель- ницького
1.2.	Рельєф		
	Гора	część Góry Szemberkoskiej	
	Долина	łąka tegoż w Nizinie	
1.3.	Рослинність		
	Ліс		
	Кущі	krzaki	
	Розсадник [лісу]	zapust [lasu, brzo- zowy]	
	Дубина	dębowina/niektóre części góry pa[na] Nikorowicza Dębinka nazwane	
	Дебрі	debra	яр, непрохідний ліс ⁶
	Хащі	chaszczе	
	Вільха	olszyna	
	Грабина	grabinka	грабовий ліс
	Оболонь	błonie ku wólce kameralnej	заплавна лука
2.	Інфраструктура		
2.1.	Угіддя		
	Ґрунт	grunty	земельне угіддя ⁷

⁶ Г. Дидик-Меуш, О. Слободзяник, Українські краєвиди XVI–XVII ст. Слово – текст – словник, Львів 2015, с. 97.

⁷ Там само, с. 83.

1	2	3	4
	Город	ogród / ogródek	тут – в значенні «город»
	Сад	sad	
	Поле	pole	
	Пасовище	do pastwiska	
	Лука	łąka	
	Вигін	wygon	
	Облоги	obłogi do tejże nieużyteczne na łąki niedawno obrocone	земля, що лежить облогом
	Неужиткова рілля	ugór dworski	поле, вилучене з ужитку
2.2.	Дрібне виробництво і заклади		
	Цегельня	ceglarnia pusta	
	Солярня	solarnia	щось пов'язане з продажем чи виробництвом солі (?)
	Кінний млин	młyn konny	
	Бровар	browar	
	Загальна торговиця	targowica powszechna	
	Кінська торговиця	targowica końska	
2.3.	Забудова		
2.3.1.	Поселення		
	Вулька	należy do Wólki kameralnej Eksdominikanek	назва типу поселення
2.3.2.	Домогосподарства		
	Високий замок	zamek wysoki ten niczego niezynny	названо як будівлю

1	2	3	4
	Палац	pałac Księżnej Wojewodziny Nowogrodzkiej	
	Фільварок	folwark księży ekstrynitarzy	
	Резиденція	rezydencja	репрезента- тивна садиба
	Двір	dworek, dwór kameralny	садиба
	«Домівство»	domowstwo	садиба
2.3.3.	Будівлі і споруди		
2.3.3.1.	Житлові		
	Будинок	dom	
	Офіцина	[za] oficynami	флігель
2.3.3.2.	Споруди закладів харчування		
	Корчма	karczma Rochakierego	
	Аустерія	austeria	заклад харчування
2.3.3.3.	Споруди духовних інституцій		
	Церква		
	Костел	kościół PM alias Collegiata	
	Монастир	Klasztor św. Mikołaja ekstrynitarzy	
	Семінарія	seminarium Ritus Graeci	
	Дзвіниця		
	Монастирська хвіртка	furtka klasztorna	
	Парафія	probstwo św. Marka	парафіальний будинок

1	2	3	4
2.3.3.4.	Юдейська забудова		
	Синагога	szkółka żydowska / szkoła żydowska	
	Лазня	łaźnia żydowska	
	Ятки	jatki żydowskie	
	Шпиталь	szpital żydowski	
	Театр	komedialnia	між нинішніми № 39 та № 41 при просп. Свободи
2.3.3.5.	Торговельні споруди		
	Ятки	jatki polskie	
2.3.3.6.	Споруди для зберігання		
	Склад	magazyn	
	Шпіхлір	ze spichlerzem	
2.3.3.7.	Оборонні споруди або їхні елементи		
	Казарма	aż ku kasarni nowej	
	Порохівня	prochownia nowa	Кривоноса, 16
	Брами	do bramy furta królewska	до хвіртки брами (?)
	Мури		
	Шанець	za szańcami	початок нинішньої вул. Некрасова
	Рів		
2.3.4.	Комунікації		
	Гостинець	od Stryjskiego gościńca	
	Дорога	przez drogę Zamarstynowską	
	Вулиця	na ulicę Brodziarską	
	Стежка	ścieżki	
2.3.5.	Межі		

1	2	3	4
	Границя	ku granicy Kulparkowskiej	об'єднане поняття для меж всіх видів
	Рів	do rowu	
	Фоса	stąd nazad ponad fosę krolewską	оборонний рів
	Окопи	do okopów granicznych	штучні насипи для позначення межі
	Пліт	ku płotom wiejskim do gromady należące	
3.	Мірні та умовно-уявні об'єкти		
3.1.	Земельні ділянки		
	Пляц	plac pusty	
	Ґрунт	na gruncie szpitalnym; ogród tegoż gruntu	
	Лан	na łanie pańskim	
		ugór dworski	земля, яка тимчасово не обробляється
	Подвір'я	dziedziniec; na podwórzu	
3.2.	Кладовища і місця страти		
	Цвинтар	cmentarz	
	Єврейський цвинтар	okopisko	
	Місце шибениці	plac na którym szubienica	
3.3.	Уявні		
	Юридика	jurysdykcja	
	Кагал	dom do Kałału należący	

Класифікація місць, що якимось називалися в часи складання Йосифінської метрики, та порівняння її з класифікацією для XVI–XVIII ст.⁸ вказує на помітні зміни, як в інфраструктурі та господарюванні, так і в способі сприйняття та називання об'єктів та процесів – оперуванні поняттями.

В заголовках до будь-якої частини метрики перелік об'єктів – нерухомостей є обмеженим. Наприклад: «№ro część trzecia Krakowskiego przedmieścia w Lwowie. Pola, łąki, ogrody u domu»⁹, тобто анонсується, що до переліку будуть вноситися тільки поля, луки, городи та будинки. Тим часом в тексті метрики тільки переліки різних будівель складають близько 20 позицій. Так само досить докладно перелічуються торговіці (за видом товару), збережені елементи оборонних споруд, об'єкти, які позначали межі адміністративних утворень.

Порівняно з давнішими податковими реєстрами переліки найменованих об'єктів стають більш уніфікованими і, практично, не зустрічаються віртуальні одиниці. Багатозначні поняття, такі як «грунт» і «пляц» в метриці не є взаємозамінними, як це було в старших документах¹⁰. Обидва поняття виступають, практично, в одноваріантному значенні: «пляц» – порожньої ділянки, щоправда, з різними функціями («Za tym domem jest plac pusty na ktorem moze być budowa» чи «Przed tym młynem plac tegoz pusty na nic nie zdały na ktorem skład drzew»¹¹); «лан», як впливає з контексту, вживається як поняття об'єднаного землеволодіння з різними категоріями власності чи угідь: «Pole tegoz na Łanie Pańskim». Таке формулювання для Галицького передмістя вписано 3 рази, одне з формулюванням має уточнення щодо місця розташування: «Pole tegoz na Łanie Pańskim ku Stryiskiemu goscincowi»¹². Таким чином, архаїчна форма запису Йосифінської метрики інформує щодо давньої приналежності нерухомості – панська та її пролягання на південній периферії Галицького передмістя.

⁸ М. Долинська, До питання методики..., с. 18–32.

⁹ ЦДІАЛУ, ф. 19, оп. XII, спр. 4, арк. 1 зв.

¹⁰ М. Долинська, До питання методики..., с. 14–17.

¹¹ ЦДІАЛУ, ф. 19, оп. XII, спр. 2, арк. 83 зв.; спр. 4, арк. 12 зв.

¹² Там само, арк. 57 зв., 58 зв., 59 зв., 61 зв.

Інший запис: «Pole tegoz na łanie szpitalnym»¹³ аналогічно стверджує, що поле конкретної особи (в записі – того ж) знаходиться на колишньому шпитальному лані (ця згадка при порівнянні з «Інвентарем ста ланів» 1608 р. дозволить його локалізувати більш-менш докладно).

В цілому, записи Йосифінської метрики, зберігаючи окремі архаїчні риси, свідчать про певні модернізаційні зміни. Хоча записи вносилися відповідно до уміння, бажання і працьовитості урядника, відчувається інтуїтивний уніфікаційний процес, вживається більше стандартизованих понять. Отже, записи Йосифінської метрики можуть служити не стільки джерелом банку власних назв, як бути доброю підставою для вивчення змін і тенденцій в міському називництві.

The Josephinian Cadastre as a source for recreating the historical urbanonymy of the Lviv suburbs

Summary

The article discusses the suitability of the Josephinian Cadastre in the research on urbanonymy, i.e. proper nouns for objects existing within a town space. The author's subject of interest were proper nouns used for objects, including streets, squares, buildings, etc. located in the suburbs of Lviv. The research resulted in an index of proper nouns for, among others, physiographical, infrastructural and utility objects as well as buildings. Do uzupełnienia

¹³ Там само, арк. 107 зв.

Бібліографія

Неопубліковані джерела

Центральний державний історичний архів України, м. Львів
Фонд 19: Йосифінська метрика
оп. XII, спр. 1–5

Література

- Dolynska M., *Some Principles of Interdisciplinary Investigation for Recreating the Historical Topography of Urban Spaces*, „Studia Geohistorica. Rocznik Historyczno-Geograficzny”, 2018, № 6
- Дидик-Меуш Г., Слободзяник О., Українські краєвиди XVI–XVII ст. Слово – текст – словник, Львів 2015
- Долинська М., До питання методики класифікації урбанонімів, як історичного джерела, „Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»”, 2018, вип. 26
- Долинська М., Йосифінська метрика – головне джерело для відтворення історичної топографії (культурного краєвиду) міст, містечок і сіл Галичини, у: *Galiczyjskie miasta w epoce zmian społeczno-politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII–XIX wieku. Галицькі міста в епоху політично-суспільних змін у Центрально-Східній Європі XVIII–XIX століть* / Zbiór studiów pod red. T. Kargola, B. Petryszak i K. Ślusarka, Kraków – Lwów 2018